

Örnek, Sedat Veyis 1978 “Türk Halkbilimine Genel Bir Bakış”. *Quand le crible était dans la paille –Hommage à Pertev Naili Boratav*, Rémy Dor – Michèle Nicolas (Haz.). Paris: G.-P. Maisonneuve et Larose.

Sedat Veyis ÖRNEK

TÜRK HALKBİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye'de, halkbilimle (folklorla) doğrudan ilgili ilk yazıların yüzyılımızın başlarında yayımlandığını görüyoruz. Genellikle "folklor"un ne olduğunu ya da ne olması gerektiğini açıklamaya çalışan bu yazılarda Türk halkbiliminin kimi sorunlarına kültür ikiliği açısından bakılmış; bu disiplinin Batılı ülkelerdeki öneminden örnekler verilmiş; pratikteki yararlarına değinilmiş ve "anonim halk edebiyatı"nın bir ulusun, bir halkın dünyaya bakış açısını açığa vuran değer yargılarından söz edilmiştir. Bu konuda Z. Gökalp'ın (1876-1924), R.T. Bölükbaşı'nın (1868-1946) ve M.F. Köprülü'nün (1890-1966) adlarını sayabiliriz.

Cumhuriyetin ilânından (1923) sonra, 1927 yılında Ankara'da "Anadolu Halk Bilgisi Derneği" adı altında kurulan, daha sonrada adı "Türk Halk Bilgisi Derneği"ne çevrilen bu dernek, Türk halkbilimiyle ilgili çalışmalarını başlatan ilk örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dernek, gerek çıkardığı "Halk Bilgisi Haberleri" adlı dergisi, gerekse Anadolu'nun çeşitli yerlerine düzenlediği araştırma ve derleme gezileriyle çok sayıda halkbilimsel gerecin toplanmasına ve yayımlanmasına önayak olmuştur. Beş yıl boyunca etkinliğini sürdüren bu dernek, 1932 yılında bütün örgütleriyle birlikte halkevlerinin bünyesine katılmıştır.

Türk halk kültürünün araştırılması, incelenmesi, yaygınlaştırılması, yerel kültürel özelliklerin korunması ve canlı tutulması için çaba gösteren kuruluşlardan birisi de "halkevleri"dir. 1932 yılında kurulan ve ilkin 14 ilde açılan halkevleri, zamanla sayısını çoğaltarak 1950 yılında 477 halk-
evi ile 4332 "halkodası"na ulaşmıştır. Bunların pek çoğunun birer kitaplığı bulunmaktaydı. 1951 yılında siyasal nedenlerle kapatılan halkevleri, 1963 yılında yeniden kurulmuştur. Ancak bugünkü halkevleri ne eski etkinliklerini sürdürebilmekte, ne de eski güçlerini yaşatabilmektedir.

Yirmi yıla yaklaşan bir süre içerisinde, halkevleri gerek çeşitli illerde çıkardıkları yerel dergileri, gerekse yayımladıkları kitaplarıyla Türk halkbilim gerecinin büyük bir bölümünü yitip gitmekten kurtarmışlardır. Halkbilimi ilgilendiren kılavuz ve elkitablarının, yayınların büyük bir bölümü çeşitli halkevlerinin aracılığıyla okuyucuya kazandırılmıştır.

Türk halkbilimi alanında araştırmalar, incelemeler yapmak; halkbilim ürünlerini yaşatmak ve geliştirmek amacıyla kurulan birtakım dernekler vardır. Bu derneklerin başlıcaları daha önce söz konusu edilen "Türk Halk Bilgisi Derneği"nin dışında - "Folklor Araştırmaları Kurumu", "Türk Folklor Kurumu" "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü" ve "ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu"dur. Bu dernekler sınırlı maddi olanaklarına rağmen, halkbilim çevresindeki ilgiyi canlı tutmaya çalışmışlar; derleme, yayın, sergi ve gösteri alanlarında etkinliklerde bulunmuşlardır.

Bu derneklerin dışında, halkbilim konusuyla doğrudan ilgili resmi kuruluş ise Kültür Bakanlığının bünyesinde yer alan "Milli Folklor Araştırma Dairesidir". Kısaltılmış adıyla MFAD, 1966 yılında kurulmuş, zamanla kadrolarını genişletmiş ve devletin resmi organı olarak bu alanda çalışmalara başlamıştır. "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası"nın üç cildini

yayımlayan MFAD, bu arada uluslararası bir Türk folklor semineri (1973) ile bir de kongre düzenlemiştir (1975). Oldukça zengin bir uzmanlık kitaplığına, değişik alanlardaki kimi kolleksiyonlara sahip olan MFAD'ın henüz verimli bir çalışma çizgisine kavuştuğu söylenemez.

Türk halkbiliminin geçmişteki değerlerine ve ürünlerine kaynaklık edecek nitelikteki yapıtları arasında Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lugat-it Türk"u (XI.yüzyıl), "Dede Korkut Kitabı" (XIV-XV.yüzyıl) ve ünlü gezgin Evliya Çelebi'nin "Seyahatnamesi" sayılabilir. Bu yapıtlar içerdikleri gerek bakımından halkbilimimizi kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı olarak ilgilendirmektedirler. Nitekim bu yapıtların halkbilimsel değerleri üzerine yapılan kimi incelemeler, bugünle geçmiş arasındaki bağlantının kurulmasında; bugün bile işlerliğini, etkinliğini koruyan kimi kültür öğelerinin ve kurumlarının açıklanmasında ne denli gerekli olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Bu arada, Türk Dil Kurumu'nun yayımlamış olduğu iki büyük yapıttan da söz etmek gerekir. Bunlardan birincisi "Derleme Sözlüğü", öteki de "Tarama Sözlüğü"dür. Birincisi henüz tamamlanmamıştır. Tamamlandığında, Türk kültürünü, özellikle geleneksel ve kırsal alanda yaşayan halkın yaşama biçimini anlama ve çözümleme önemli bir kaynak olacaktır. Yedi ciltten oluşan "Tarama Sözlüğü" ise, XIII. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 yapıttan taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlere sözlüğüdür. Bu yapıt, Türk kültürünün geçmiş çağlara olan uzantısını dil açısından sergilemekte; halk yaşamının çeşitli alanlarına girmiş olan birçok âdetin, inancın, geleneğin, törenin filolojik yaklaşımla çözümlenmesinde önemli bir başvurma kaynağı niteliğindedir.

Özellikle 1923 yılından sonra halkbilim alanını,

çerçevesini, sorunlarını, yöntemlerini, amaçlarını vb. konu eden birçok kılavuz, elkitabı ve broşür yayımlanmıştır. Bu yayınların çoğunda Türk halkbiliminin çerçevesi ve konu kümeleri Alman, Fin, Fransız ve Macar halkbilimcilerinin yapıtlarından esinlenerek ve aktararak belirlenmiştir. Bu yayınların büyük bir bölümü bilimselliğin gerektirdiği sistemden yoksundur. Bununla beraber, içlerinde iki de yabancı dilden çevrilmiş kitap bulunan bu türden yayınların Türk halkbiliminin gelişim ve oluşum çizgisindeki yerleri küçümsenemez.

Türk halkbiliminin alanlarının tümünü kapsamayı amaçlayan geniş oylumlu kaynakçalar (bibliyografyalar) 1970 yılından sonra yayımlanmaya başlamıştır. Bu alanda daha önce yayımlanan kaynakça ve kaynakça denemeleriye ya belirli bir konuyu ya da belirli bir dönemi içeren sınırlı çalışmalardır. Kaynakçaların başlıcaları şunlardır: "Açıklamalı Türk Halk Müziği kitap ve Makaleler Bibliyografyası", hazırlayan : V.Arseven (1969) "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası", üç cilt, yayımlayan : MFAD (1971, 1973, 1974); "Türk Halkbilgisi ve Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası", hazırlayanlar : T.Acıpayamalı, I. Başgöz, I.T. Şankay'ın Türk halkbiliminin belirli konularıyla ilgili kaynakçaları da vardır.

Çeşitli halkbilim kuruluşlarının ve kurumlarının yayımladıkları yıllıklar da bu alanda duyulan gereksinimi karşılayacak niteliktedirler. Bunlar içerisinde "Boğaziçi Üniversitesi Halkbilim Yıllığı" (1974); "Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Belleten"(1975-1976); "Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı" (1975) ilk akla gelenlerdir. Bu arada, içlerindeki kimi yazılardan dolayı halkbilimi doğrudan ilgilendiren "İl Yıllıkları"nın önemini de belirtmek gerekir.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden derlenmiş zengin

bir gereç birikimini içeren, dernekler ya da özel kişilerce yayımlanan birtakım dergiler de vardır ki, bunlar yaklaşık olarak elli yıllık bir dönem içerisinde halk yaşamına ilişkin binlerce derleme, gözlem, saptama, araştırma ve incelemeyi sergilemektedirler. Bu dergilerden bir bölümü artık çıkmazken, bir bölümü de maddi güçlüklerle karşın uzun bir süreden beri yayımını sürdürmektedir. En eskisinin 1927, en yenisinin 1973 yılında yayımlandığı bu dergilerin başlıcaları şunlardır: "Halk Bilgisi Mecmuası", "Halk Bilgisi Haberleri" "Folklor Dergisi", "Folklor Postası", "Türk Folklor Araştırmaları", "Türk Etnografya Dergisi" "Antropoloji", "Folklor", "Folklorla Doğru", "Sivas Folkloru", "Halkbilimi".

Türkiye Üniversiteleri içerisinde halkbilim alanına giren konuların tümünü kapsayan bir programla öğretim ve araştırma yapan bağımsız bir kürsü, bölüm ya da enstitü henüz kurulmamıştır. Türkiye'de halkbilim şimdiye değin ya antropoloji, ya etnoloji, ya sosyoloji ya da edebiyatın içinde yer almıştır.

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesinde 1938-1948 yılları arasında halk edebiyatıyla başlayan öğretilimi tam bir halkbilim kürsüsüne dönüşmeden programdan kaldırılmıştır. Bununla beraber, on yıllık dönem içerisinde Prof. P. N. Boratav'ın öncülüğünde bu kürsüde verimli çalışmalar yapılmış ve bir arşiv geliştirilmiştir. Gerek bu kürsünün, gerekse bu arşivin gelişmesinde büyük katkıları olan P.N.Boratav bugün Fransa'da, o zamanki asistanı I.Başgöz de Amerika'da Türk halkbilimine yönelik değerli çalışmalarıyla etkinliklerini sürdürmektedirler. Bugün aynı fakültenin etnoloji kürsüsü ders programında kimi halkbilim konuları yer almakta, bu kürsünün öğretim üyelerinden O.Acıpayamalı, N.Erdentuğ ve S.V.Örnek Türk halkbilimiyle ilgili araştırmalarını sürdürmektedirler.

P.N.Boratav ve H.Z. Koşay'ın daha önceleri çıkmış önemli yayınlarının dışında Türk halkbilimiyle ilgili çalışna-

ların ve araştırmaların 1960'larda bu yana giderek arttığı görülmektedir. P.N.Boratav'ın Türk Halk Edebiyatı (1969) ve Türk Folkloru (1973); O.Acıpayamli'nin Türkiye'de Doğumla İlgili Adetlerin ve İnanmaların Etnolojik Tetkiki (1961) ile halk inançlarına ilişkin çeşitli makaleleri; S.V.Örnek'in batıl inançlarla ilgili araştırması (1966), Anadolu Folklorunda Ölüm'ü (1971), Türk Halkbilimi (1977); M.Ş.Ulkutaşır'ın Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları (1972); MFAD'ın I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri (1974) ile I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri (1977) ve aynı kurumun yayımladığı üç ciltlik Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası (1971-1974) bu dönemin çalışmaları içinde yer almaktadırlar.

Türk halkbiliminin bugünkü durumuna göz atıldığında, birçok önemli eksikliği görmemek elde değildir. Bu eksikliklerin başlıcaları arasında şunları sayabiliriz: Şimdiye değin derlenen halkbilimsel gereç sistemli bir biçimde düzenlenmemiştir. Türk halkbiliminin bütün konularını içeren bir sözlük henüz yayımlanmamıştır. Halkbilim atlaslarının hazırlanmasıyla ilgili bir girişime şimdiye değin geçilememiştir. Üniversitelerimizde halkbilimin bağımsız olarak okutulacağı bir kürsü, enstitü ya da bölüm kurulamamıştır. Ayrıca ortaöğretim ders programlarında Türk halkbilime ayrılan bir ders konulmamıştır. Başka ülkelerde epeydir uygulanan görüntü yoluyla halkbilim olaylarını belgeleme ülkemizde henüz gerçekleştirilememiştir.

Bununla beraber, özellikle son beş altı yıldan bu yana, halkbilimine duyulan ilgi giderek artmakta, üniversite dışındaki birtakım kurumlar, bu alandaki araştırma, yayın ve etkinlikleri çeşitli yollardan desteklemektedirler. Bu tutum ve ilgi, durağan nitelikteki Türk halkbilimine canlı ve üretici bir nitelik kazandırma yolunda olumlu bir girişimin ilk adımları sayılmalıdır. Özellikle devletin, üzerk birtakım kuruluşlar içeri-

sinde halkbilime de yer vereceği; ana çizgilerinin saptanıp uygulanmaya geçileceği bir kültür politikasının içerisinde halkbiliminin de düşünülmüş olması sevindiricidir. Böylece, şimdiye değin birtakım derneklerin ve amatörlerin elinde çoğu kez bilimsel anlam ve amacından saptırılarak geniş yığınlara yanlış tanımlanan bu disiplin, bir yandan üniversitelerin, bir yandan da devletin desteğini alarak, Türk halk kültürünün enine boyuna araştırılmasında kendine düşen onurlu görevi büyük ölçüde üstlenmiş olacaktır.

Sedat Veyis ÖRNEK
(Ankara)

KAYNAKÇA

- BAŞGÖZ, İ : Folklor Studies and Nationalism in Turkey , Journal of the Folklor Institute, Volume XI, 2/3, The Hague 1972
- BORATAV, P.N. : Folklor ve Edebiyat, I, II, Ankara 1945 .
- BORATAV, P.N. : 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1969.
- BORATAV, P.N. : 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul 1973.
- KOŞAY, H.Z. : Halkbilgisi Kılavuzu, İstanbul 1952.
- ÖRNEK, S.V. : Türk Halkbiliminin Sorunları , TD., Sayı: 257 Ankara 1973.
- ÖRNEK, S.V. : Türk Halkbilimi, Ankara 1977.
- ÜLKÜTAŞIR, M.Ş. : Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları, Ankara 1972.